

**SOSIAL PSIXOLOGIYA
СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ
SOCIAL PSYCHOLOGY**

UOT 159.923:316.6

**DƏYİŞƏN ŞƏRAİTDƏ ŞƏXSİYYƏTİN YENİ ROL DAVRANIŞA
ADAPTASIYA ÇƏTİNLİKLƏRİ****Rasif Rəfayel oğlu Müzəffərov***Odlar Yurdu Universitetinin fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertantı***ORCID:** 0009-0001-5920-5225**E-mail:** rasif.muzefferov@mail.ru

Açar sözlər: şəxsiyyət, dəyişən şərait, adaptasiya, fizioloji adaptasiya, sosial adaptasiya, psixoloji adaptasiya, rol davranışı, psixoloji çətinliklər.

Ключевые слова: личность, изменяющаяся среда, адаптация, физиологическая адаптация, социальная адаптация, психологическая адаптация, ролевое поведение, психологические трудности.

Key words: personality, changing environment, adaptation, physiological adaptation, social adaptation, psychological adaptation, role behavior, psychological difficulties.

Psixologiyada “adaptasiya” fenomeni ən çox tədqiq edilmiş məsələlərdən biridir. Belə ki, elmi psixologiyanın inkişafı dövründə bu problemə çoxsaylı müraciətlər edilmiş, bir çox konsepsiyalar işlənmişdir. Aydın olmuşdur ki, “adaptasiya” anlayışı şəxsiyyətin öyrənilməsində əsas məsələlərdən biridir, çünki adaptasiya daim dəyişən ətraf mühitdə şəxsiyyətin mövcud olma imkanlarını özündə cəmləşdirir. Ancaq burada insanı, sadəcə olaraq canlı orqanizm kimi qəbul etmək olmaz. Ona, bütövlükdə biosistemin, eyni zamanda sosial makrosistemin və psixoloji kamilliyin unikal fenomeni kimi yanaşmalıyıq. Bu səbəbdən insanın adaptasiyası problemini nəzərdən keçirərkən ən azı dörd səviyyədə təhlil aparılmalıdır: bioloji, fizioloji, psixoloji və sosial.

J.Piaje insan şəxsiyyətinə xas olan psixoloji (koqnitiv) adaptasiyanı bioloji adaptasiyanın nəticəsi kimi səciyyələndirir. Orqanizmin bioloji sahəsinin inkişafının müəyyən səviyyəsində baş verən “koqnitiv adaptasiya assimilyasiya və akkomodasiya arasında tarazlığın baş verməsindən ibarətdir. Göstərilirdi ki, akkomodasiya olmadan assimilyasiya yoxdur. Bioloji baxımdan bu fakt müasir genetiklərin “reaksiya normaları” adlandırdıqlarını təsdiqləyir (genotip az və ya çox dərəcədə geniş spektrli mümkün akkomodasiyalara imkan verə bilər, lakin onların hamısı statistik olaraq müəyyən edilmiş “norma” daxilində baş verir)” [5, s. 17].

A.A.Rean adaptasiyaya yenidənqurulmanın uyğunluq nəticəsi kimi baxmağı daha münasib hesab edir. “Uyğunlaşmanın nəzərə alınması aspekti, onun gedişində müəyyən bir şəkildə müxtəlif yenidənqurulmaların formalaşması ilə əlaqələndirilir. Yenidənqurulma özündə əvvəllər müəyyən edilmiş iki (prosessual və nəticəvi) yanaşmanı birləşdirir. Onlar elə psixi keyfiyyətlərin məcmusudur ki, uyğunlaşma prosesində formalaşmış (inkişaf etmiş), nəticə bu və ya digərinə gətirib

çıxarmışdır. Eyni zamanda, yenidənqurulma cəminə uyğunlaşma subyektinin əldə etdiyi və formalaşdırdığı bilik, bacarıq və vərdislər, eləcə də sosial mühitdəki şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin mürəkkəb sistemi daxildir” [6, s. 283].

A.A. Rean da uyğunlaşmanın gedişində yenidənqurulmada baş verənlərə xüsusi diqqət yetirməyi lazım bilir. Məsələ ondadır ki, adaptasiya prosesi aşağıdakılara uyğun olaraq, ümumiləşdirilmiş sxem əsasında həyata keçirilir. A.A. Rean tərəfindən verilmiş sosial adaptasiya modelinin ölçüləri qismində insanın real davranışının sosial mühitin tələblərinə uyğun olması nəzərdə tutulur. Onun qənaətinə görə, dəyişən şəraitə adaptasiyanın bir sıra tərəfləri vardır:

- 1) psixofizioloji adaptasiya;
- 2) sosial-psixoloji adaptasiya;
- 3) təşkilati adaptasiya;
- 4) peşəkar adaptasiya və s.

Psixofizioloji adaptasiyada yeni şəraitin ekoloji, texniki, gigiyenik şəraiti, gün rejimi, vaxt kimi amillərə uyğunlaşma nəzərdə tutulur. İş yerlərində, sosial, mədəni, iqtisadi, təhsil və digər sahələr üzrə təhsil, iş yeri və digər müəssisə və təşkilatlarda adaptasiya məsələləri nəzərdə tutulur. Təbii olaraq mühitə yeni gələn tələbə və ya işçinin işin ritminə, intensivliyinə, xüsusiyyətinə, psixofizioloji gərginliyinə uyğunlaşması üçün vaxt tələb olunur.

Əgər biz adaptasiyanı sosial-psixoloji baxımdan təhlil etməyi nəzərdə tuturuqsa, o halda bioloji və fizioloji sistemlərə adaptasiyanın mənşəyi baxımından münasibət bildirilməlidir. Sosial və psixoloji səviyyəyə isə adaptasiya probleminə daha əhatəli yanaşmalıyıq, çünki həmin səviyyə məhz psixologiyanın predmeti ilə əlaqəlidir. Sosial və psixoloji səviyyələrdə biri-birini tamamlayan və biri-birindən asılı olan bir sıra elementlər vardır. Bunu nəzərə alaraq, K.Horni şəxsiyyətin dəyişən mühitə uyğunlaşmasını onun daxili vəziyyəti ilə əlaqələndirir. K.Horniyə görə, insan yalnız özü-özünə xas olan qabiliyyətləri inkişaf etdirə bilər. “*Amma “palıd ağacından palıda çevrilmək” üçün hər bir canlı orqanizm kimi insana da əlverişli şərait lazımdır. Onun daxili təhlükəsizlik və azadlıq hissi bəxş edəcək, öz hisslərinə və düşüncəsinə sahib ola biləcək, özünü ifadə etməyə imkan verən “isti mühitə” ehtiyacı vardır. İnsan yalnız bir cəhətdən, köməyə ehtiyac duyduğu üçün deyil, həm də ona həyatı boyu istiqamət verdiyi üçün başqalarının xoş niyyətinə ehtiyac duyur*” [7, s. 19].

A. Bandura və C. Rotter şəxsiyyətin daim dəyişən şəraitə uyğunlaşması probleminə davranışın sosial-koqnitiv məzmunu baxımından yanaşırlar. A. Bandura hesab edir ki, insanlar heç də intrapsixi qüvvələr tərəfindən idarə olunmurlar. İnsanların xarici mühitlə əlaqələrə funksiyalaşmasının səbəblərini A. Bandura davranışın fasiləsiz olaraq dərk etmə sahəsinə impulsar göndərməsi ilə əlaqələndirir. “*A. Banduranın qarşılıqlı determinizm adlandırdığı bu yanaşma onu nəzərdə tutur ki, davranışının baş verməsində daxili meyillər və situasiya biri-birindən asılı olan amillərdir. Başqa sözlə, davranışın inanc, gözləmə kimi daxili və mükafat və cəza kimi xarici səbəblər qarşılıqlı təsir sisteminin səbəbləridir*” [4 s. 377].

C. Rotter davranışı proqnozlaşdırmaq üçün “*psixoloji situasiya*” anlayışından istifadə edir. Onun fikrincə, psixoloji situasiya “*fərdin özünün düşdüyü psixoloji vəziyyətdir*”. “*C. Rotter belə bir nəzəriyyə qurur ki, müəyyən sosial situasiyalarda stimullar toplusu insanda davranışı gücləndirəcək hansısa nəticələr gözləməyə səbəb olur. İnsanın ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi C. Rotterin şəxsiyyətə baxışlarında dərin kök salmışdır. İnteraksionist (qarşılıqlı təsir) mövqeyi baxımından C. Rotter təsdiq edirdi ki, psixoloji situasiyanı proqnozlaşdırarkən gözləntilər və*

dəyərlərlə yanaşı fərdin psixoloji vəziyyəti də nəzərə alınmalıdır” [4, s. 415].

Təhlillərdən belə görünür ki, şəxsiyyətin dəyişən şəraitə adaptasiya bu və digər uyğunlaşma çətinlikləri ilə müşayiət olunur. İstənilən halda yeni mühitdə yeni davranış modelləri tətbiq etmək lazım gəlir. Bəzən bu modellər əvvəlki ilə oxşar, bəzən də fərqli ola bilər. Nəticədə hər bir halda dəyişən şərait şəxsiyyət üçün öz davranışına yeniliklər gətirməyi tələb edir. Deməli, dəyişən şəraitdə şəxsiyyət üçün adaptasiya çətinliklərinin olması qaçılmazdır. Bu baxımdan, L.Ş. Əmrəhli [1], F.H. Muradov, R.R. Müzəffərov [2], H.Y. Ersöz, L. Şahin [3] isə bu sahədə praktik yollar təklif edirlər. Belə ki, məsələ ilə bağlı AR DİN-in Polis Akademiyasının təhsilə yeni başlamış kursantları sınımlananlar qismində tədqiqata cəlb edildilər. Onların dəyişən şəraitə adaptasiyasında davranışın xüsusiyyətlərini, qeyri-adaptiv davranışa təsir edən amilləri aydınlaşdırmaq üçün araşdırma aparıldı. I kursda təhsil alanlar arasında adaptasiyanı çətin keçirənlərdə neqativ emosiyaların təzahürü ilə müşahidə edilən hallarla yanaşı, intizamsız davranış səbəbindən daxili qaydaların pozulması halları da qeydə alındı. Bu məsələni dəqiqləşdirmək üçün “Şəxsiyyətin sosial-psixoloji adaptasiyasının diaqnostikası” metodikasının nəticələrini bir daha nəzərdən keçirdik. Metodikanın 1 (adaptivlik-dezadaptivlik), 6 (daxili nəzarət-xarici nəzarət) və 7 (dominantlıq-çərçivədə olmaq) şkalaları üzərində işlədik. Həmin şkalalar kursantların yeni şəraitdə onlardan tələb edilən rol davranışlarına nə dərəcədə yiyələnə bilmələri ilə əlaqədirdir.

Kursantlar arasında “adaptivlik” şkalası üzrə üstün bal toplayanlar dəyişən şəraitə daha tez uyğunlaşanlar idilər. Bu şkala həm də geniş mənada kursantların düşdükləri fərqli mühitə özlərinin ehtiyaclarını, motivlərini, maraqlarını da uyğunlaşdırma bilmələrini ifadə edir. Bu o halda yaranır ki, kursant özünün yeni mühitdəki fəaliyyəti prosesində əldə edilən nəticələrdən qane olur, yaxud bəzi məsələlərdə güzəştli mövqe tutur. Həyata keçirmək istədiklərini ya burada gerçəkləşdirir, yaxud da yaxın gələcəkdə bunun baş verəcəyinə ümid bəsləyir. Dezadaptivliyin yüksək göstəriciləri isə kursantlarda əks göstəricilərin üstünlüyünü ifadə edir.

“Daxili nəzarət” və “xarici nəzarət” şkalası kursantların həm daxili hiss və emosiyaları, tələbatları, həm də xarici təhriklərə qarşı meyillərini, münasibətini müəyyənləşdirir. Əgər kursant həyatında yenidən dəyişən şəraitə və bu şəraitdə baş verən hadisələrə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürürsə, onun davranışı və xarakteri də bu nəticələrə görə qiymətləndirilir. Deməli, kursant özünün daxili təhriklərini və xarici təsirdən yaranan emosional vəziyyətini nəzarətə götürə bilər. “Problemdən qaçma” şkalası problemli situasiyalardan yayınma, onlardan qaçma səviyyəsini müəyyən edir.

“Dominantlıq” şkalası kursantların üzləşdikləri yeni şəraitin sosial-psixoloji və hüquqi normaları üzərində özlərinin ənənəvi həyatı ilə bağlı olanları qorunub saxlanılması cəhdlərini ifadə edir. Bəzi kursantlarda isə bu cəhdlər onların şəxsiyyəti üçün səciyyəvi olan liderlik tələbatından irəli gəlirdi.

“Çərçivədə olmaq” şkalasında yüksək göstəriciləri olanlar düşdükləri mühitdə ehtiyatlı davranmağa, daxili vəziyyətlərini bürüzə verməyərək özlərini hər şeydən razı olduqları kimi aparmağa üstünlük verənlər idilər. Nəticədə belə kursantlarda ara-sıra “əsəb partlayışları” baş verirdi: yoldaşlarla və komandirlərlə münaqişə, akademiyaqan qaçmaq, nevroitik hallar səbəbindən həkim müdaxiləsi, psixoloji pozuntulardan irəli gələrək psixoloqa müraciət etmək və s.

Cədvəl 1.

Kursantların “Şəxsiyyətin sosial-psixoloji adaptasiyasının diaqnostikası” metodikası üzrə rol davranışa uyğun gələn şkalalar

S/S	Şkalalar	kontrol-75 nəfər		eksperimental- 75 nəfər		yekun-150 nəfər	
1.	Adaptivlik	32	42,66%	30	40,00 %	62	41,33 %
	Dezadaptivlik	28	37,33%	28	37,33%	56	37,33 %
6.	Daxili nəzarət	39	52,00%	37	41,33%	76	23,33 %
	Xarici nəzarət	28	37,33%	27	36,00%	55	36,66 %
7.	Dominantlıq	56	74,66%	59	78,66%	115	76,66%
	Çərçivədə olmaq	21	28,00%	23	30,66%	44	29,33%

Cədvəl 1–də kontrol qruplarda sınılanların adaptivlik səviyyəsinin 42,66 % olduğu göründüyü halda, eksperimental qrupda bu göstərici 40,00% olmuşdur. Dezadaptivlik isə eyni olub 37,33% təşkil edir. 6–cı şkala üzrə daxili nəzarət göstəricisi kontrol qrupda 52,00%, eksperimental qrupda isə 49,33% təşkil etmişdir. Xarici nəzarət bu göstəricilərdən daha zəifdir: kontrol qrupda 37,33%, eksperimentalda 36,00%. Ən yüksək göstərici “dominantlıq” şkalasında qeydə alınmışdır. Kontrol qrupdakı sınılanların 74,66% -də bu səviyyə üstündür. Halbuki çərçivədə olanlar həmin qruplarda 28,00% təşkil edir. Eksperimental qrupda isə nisbət belədir: 78,66% / 30,66%.

Sonda kursantların “Şəxsiyyətin sosial-psixoloji adaptasiyasının diaqnostikası” metodikası üzrə motivasiya, ünsiyyət və rol davranışa uyğun gələn şkalaları ayrılıqda təhlil edərək nəticələri həm müsbət, həm də mənfi istiqamətlərdə ümumiləşdirdik. Bunlarla yanaşı, Polis Akademiyasının mühitinə adaptasiya çətinlikləri olan kursantların davranışlarını müşahidə etdik. Onlarla kiçik qruplarla müzakirələr təşkil edərək, eləcə də fərdi qaydada söhbətlər apardıq. Rol davranışa adaptasiyada çətinliklər yaradan bir çox amillər sırasından bunları ayırd etdik:

1) Akademiyada aparılan təlim-təbiiyə işlərinin təşkili prosesində kursantların temperament tipləri nəzərə alınaraq bu reallığın nəzərə alınmaması;

2) komandaların ümumi daxili qanunlar əsasında verilərək onlara adekvat təsir göstərə biləcək və yeni şəraitə daha asan uyğunlaşmamaya imkan yaradacaq alternativ emosional vasitələrin (müraçiat formalarının, həvəsləndirici stimulların) tətbiq edilməməsi;

3) bütövlükdə işçi heyətin peşəkar inkişaf səviyyəsinin, kursantlarla qarşılıqlı münasibətlərin koqnitiv - emosional məzmununun yetərli olmaması;

3) kursantları onların özləri tərəfindən ailə tərbiyəsində adət etdikləri qeyri-adekvat ünsiyyət vərdişlərini yeni vərdiş və bacarıqlarla əvəz etmədə çətinliklər;

4) kursantlar üçün etibarlı, stabil, intizamlı və müdafiəedici emosional mühitin onlar üçün yetərli olmaması;

5) kursantlara seçdikləri ixtisaslar üzrə daxili resurslarını aşkar edərək onları aktuallaşdırmanın yollarının öyrədilməməsi;

6) kursantların dəyişən şəraitə uyğunlaşmaları üçün onların fəaliyyətini nizamlayan işçi heyət arasında şəxsiyyətin tipləri, yaş xüsusiyyətləri, rol davranışın inkişafı kimi məsələlərlə bağlı maarifləndirmə işlərinin zəif təşkili;

7) kursantları yaşıdları ilə birgəfəaliyyətə sövq edərək qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq təcübəsini inkişaf etdirmədə ləngimələr və s.

Bu nəticəyə gəlmək olur ki, Polis Akademiyasına qəbul olunmuş kursantların üzləşdikləri dəyişən şəraitə adaptasiyasında bir sıra sahələr üzrə çətinliklər yaranır. Kursantların dəyişən şəraitə adaptasiyası dövründə üzləşdikləri bu çətinliklərin başlıca səbəbi əvvəlki həyat çəraitinə uyğun olmayan yeni ünsiyyət tərzilə qarşılaşmalarıdır. Belə ki, Polis Akademiyasının həyatı həm məişət həyatından, həm də ənənəvi sosial həyatdan ciddi fərqlənir. Burada kursantlar artıq ərköyünlük edə bilmir, özlərinin əvvəlki istək və arzularını, maraq və meyillərini yalnız bir istiqamətə - Akademiyanın təhsil mühitinə, fiziki hazırlıqlara və s. yönəltmək zərurəti ilə üzləşirlər. Həmçinin, onlar yeni sosial qrupa qoşulur, bu qrupdakı yeni insan münasibətləri ilə üzləşirlər. Onların ünsiyyət tərzilə orta məktəbdəki ünsiyyət tərzilə əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olur. Nəticədə daha səmərəli ünsiyyətin formalaşması üçün zaman lazım gəlir. Bu müddət ərzində isə ünsiyyətdə müxtəlif xarakterli ləngimə, münəqişə və psixikada onların yaratdığı stress, depressiya halları baş verə bilər. Psixikada yaranan bu kimi vəziyyətlərin özü də yeni problemlərə yol açır.

Kursantların adaptasiya dövründə üzləşdikləri əsas çətinliklər onların rol davranışlarında aşkar edilmişdir. Kursantların gün rejiminin dəyişməsi, ilk növbədə onlardan çeviklik, dəqiqlik, dözümlülük, hazırcavablıq və s. bu kimi keyfiyyətlər tələb edir. Halbuki, əldə etdiyimiz nəticələrdə kursantların bir qisminə bu kimi keyfiyyətlərin zəif olduğu müəyyən edilmişdir. Digər tərəfdən, bildiyimiz kimi, şəxsiyyətin sosial rol davranışı bir sıra fizioloji aktlarla, psixoloji konstruktorlarla, davranış modelləri ilə tənzimlənir. Prosesdə orqanizmin qarşılıqlı əlaqədə olan sistemləri çalışır. Həmin sistemlərdə yeni rol davranış modellərinin formalaşması üçün məşqlər etmək, yeni vərdiş və bacarıqlara yiyələnmək lazım gəlir. Bu isə müəyyən müddət ərzində mümkün olur. Bir sıra kursantların isə yeni rol davranış modellərinə yiyələnmələri üçün daha çox vaxt lazım gəlir. Adaptasiya dövründə məhz rol davranışdakı problemlər səbəbindən müxtəlif xoşagəlməz hallar, hətta suicidal davranış meyillərinin yaranması belə baş verə bilər.

Belə çətinliklərin uğurlu həlli üçün şəxsiyyətin adaptasiyaya psixoloji baxımdan hazır olması lazım gəlir. Bu hazırlıq həm fizioloji, həm də psixoloji səviyyədə aparılmalı, yarana biləcək çətin situasiyaların öhdəsindən gəlmək üçün özünü təkmilləşdirməli və fəallaşdırılmalıdır.

Problemin aktuallığı. Müasir dünyada insan mədəniyyətinin ən mühüm dəyərləri davranışla ölçülür. Kimliyindən asılı olmayaraq, hələ kiçik yaşlardan tərbiyə mühiti ilk növbədə davranış mədəniyyətinə yönəldilir. Eyni zamanda, davranışın formalaşmasında müxtəlif sosial rolların icrası qaydalarını öyrənmək və mənimsəmək lazım gəlir. Əgər söhbət artıq yetkin şəxsiyyətdən gedirsə, məsələ daha da mürəkkəbləşir. Burada qoyulan məsələlər də belə bir aktual problemə, Polis Akademiyasında yeni təhsilə başlamış kursantların rol davranışındakı çətinliklərə həsr edilmişdir.

Problemin elmi yeniliyi. Psixologiyada öyrənilməsi çətin olan sahələrdən biri də rol davranışdır. Bunun iki səbəbi vardır: birincisi, davranışın mürəkkəb quruluşa malik olması, ikincisi onun sosial situasiyalarla bağlılığıdır. Bu səbəbdən hər bir sosial qrupda rol davranışın öyrənilməsi psixologiya elmini yeni faktlarla zənginləşdirir. Tədqiqatın elmi yeniliyini əsaslandıran digər amil isə onun xüsusi rejimli dəyişən şəraitlə üzləşən sınıqlanlarla aparılmasıdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Hər bir mədəni insan müxtəlif sosial qrupların

üzvü olaraq rol davranış mədəniyyətinə sahib olmalıdır. Burada xüsusi rejimli dəyişən şəraitə adaptasiya dövründə şəxsiyyətin rol davranışında yarana biləcək çətinliklər aydınlaşdırılır. Çətinliklərin baş verməməsi üçün həll edilməli olan məsələlər göstərilir. Əldə edilmiş nəticələrdən dəyişən şəraitlə üzləşmiş şəxslərin rol davranışının nizamlanmasında praktiklər tərəfindən istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Əmrəhli, L.Ş. Psixoloji trening/L.Ş.Əmrəhli. - Bakı: Adiloğlu, - 2020. - 256 s.
2. Daxili işlər orqanları əməkdaşlarının fəaliyyətində psixologiya və pedaqogika// Tərtib edənlər: F.H.Muradov, R.R.Müzəffərov. - Bakı: 2014. – 170 s.
3. Ersöz, H.Y., Şahin L. İnsan kaynakları yönetimi / H.Y.Ersöz, L.Şahin. – İstanbul: - İstanbul universiteti, 2010. - 553 s.
4. Бандура, А. Социально-когнитивное направление в теории личности / А. Бандура, Дж. Роттер // Теории личности. - СПб.: Питер, - 1997. - с. 373 – 431.
5. Пиаже Ж. Теория, эксперименты, дискуссии / Под ред. Л.Ф.Обуховой. – М.: 2001. – с. 106-186.
6. Реан, А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика /А.А.Реан, А.Р.Кудашев, А.А.Баранов. - СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. - 479 с.
7. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самореализацию // Пер. с английского Е И Замфир под ред. проф М М Решетникова. - СПб.: Восточно Европейского Институт психоанализа, 1997. -316 с.
8. <https://www.ioatwork.com/personality-type-adapts-workplace-change//What Personality Type Successfully Adapts to Workplace Changes?>
9. <https://www.verywellmind.com/what-is-adaptation-2794815//K.Cherry. Adaptation in Piaget's. Theory of Development - Verywell Mind, Developmental Psychology, May, 2021.>

Р.Р. Музаффаров

Трудности адаптации новой ролевой модели поведения личности в изменяющихся условиях Резюме

В статье рассматриваются трудности, возникающие при адаптации личности к изменяющимся условиям, в частности, в контексте ролевого поведения. Указывается, что в целом процесс адаптации является сложным феноменом, охватывающим биологические, физиологические, социальные и психологические аспекты личности. Поэтому каждая новая ситуация требует от личности адаптации в этих областях. В психологии научные трудности адаптации изучаются с социально-психологической точки зрения. Автор исследует проблему именно с этой перспективы. Проблема анализируется на примере студентов первого курса Академии полиции Министерства внутренних дел Азербайджанской Республики, результаты обобщаются. Указывается, что поскольку это

учебное заведение функционирует в условиях специального режима, курсанты сталкиваются с новыми правилами. В их эмоциональной сфере и поведении возникают случаи нарушения этих правил. Социальное ролевое поведение личности регулируется рядом физиологических актов, психологических конструкций и моделей поведения, поэтому для формирования новых моделей ролевого поведения необходимо проводить тренировки, приобретать новые привычки и навыки. Это становится возможным лишь спустя некоторое время. Такая подготовка должна проходить на физиологическом и психологическом уровнях. Чтобы справиться с возникающими трудными ситуациями, человек должен совершенствоваться и активизировать себя.

R.R. Muzaffarov

**Difficulties in adapting new role behavior in a changing environment
Summary**

The article discusses the difficulties that arise in role behavior during the adaptation of personality to a changing environment. It is shown that the overall adaptation process is a complex phenomenon encompassing the biological, physiological, social, and psychological aspects of personality. Therefore, each new situation requires the adaptation of these areas of the personality. In psychology, scientific adaptation difficulties are studied from both social and psychological perspectives. The author approaches the issue from this aspect in the research. The problem is analyzed by examining first-year students of the Ministry of Internal Affairs (MIA) Academy's Police Department, and the results are generalized. It is demonstrated that, due to the special regime of this educational institution, the cadets face new rules. Violations of these rules often occur in their emotional domain and behavior. Since social role behavior is regulated by several physiological actions, psychological constructs, and behavioral models, it is necessary to practice to form new role behavior models and acquire new habits and skills. This is possible only after a certain period. This preparation must take place at both the physiological and psychological levels. To cope with potential challenging situations, a person must improve and activate themselves.

Redaksiyaya daxil olub: 03.02.2025